

УДК: 334.012.82 : 330.34

Головченко Г.Я

ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУТНІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Досліджено феномен інтеграції як економічної категорії та висвітлено погляди на інтеграцію в історичному аспекті. Систематизовано існуючі тлумачення терміну «економічна інтеграція».

Ключові слова: інтеграція, економічна інтеграція, інтеграційні зв'язки.

The phenomenon of integration as economic category is being examined, different views on economic integration in its historical aspects are investigated. Interpretations of notion "economic integration" are systematized.

Keywords: integration, economic integration, integration ties

На сучасному етапі розвитку економіки проблематика створення інтегрованих структур та виникнення інтеграційних зв'язків між господарюючими суб'єктами в різноманітних галузях особливо актуальна. Склалась система світоустрою, в якому на новому інформаційно-технологічному рівні відбувається інтеграція товарних ринків, ринків послуг та капіталу. Поштовхами до інтеграційних об'єднань підприємств, в основі яких лежить технологічна або трансакційна економія є підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках та забезпечення максимальної ефективності діяльності підприємств, які вступають в інтеграційні зв'язки.

Впродовж багатьох років вчені досліджували інтеграцію як в цілому, так і її окремі елементи, взаємозв'язки та прояви та прояви інтеграційних зв'язків у різних галузях економіки. Накопичений досить суттєвий науково-практичний потенціал, який був сформований в результаті багаторічного дискусійного вивчення проблем інтеграції. Однак серед дослідників проблематики економічної інтеграції немає однозначної думки та єдиного теоретичного підходу щодо тлумачення природи інтеграції та її змісту. Дослідженню інтеграції приділяли увагу багато видатних зарубіжних вчених: Б. Баласса, О. Уільямсон, М. Йованович, М. Мендес, а також ряд вчених країн СНД: С.Соколенко, П. Буряк, З. Варналій, Ю.Шишшков, С.Мещерякова, О.Лебедев, Є.Авдокушин та інші.

Враховуючи наукову та практичну актуальність тем та спираючись на попередні результати вивчення її окремих аспектів, в даній статті ми маємо за мету розглянути значення терміну «інтеграція» в ретроспективі та освітлити різні погляди найвідоміших економістів щодо економічної інтеграції.

Процес формування та розвиток ринкових відносин вимагає більш глибокого вивчення методологічних аспектів фундаментальних проблем економічної теорії, одна з яких – інтеграція господарюючих суб'єктів.

Зазначимо, що інтеграція розглядається на різних рівнях. На мікрорівні, тобто на корпоративному рівні, коли окремі компанії вступають у прямі господарські зв'язки, розгортаються інтеграційні процеси. На міждержавному рівні (мегарівні), коли цілеспрямована діяльність держави (колективна або однобічна) сприяє інтеграційним процесам об'єднання праці та капіталу в межах тієї чи іншої групи країн, забезпечує функціонування особливих інтеграційних інструментів.

Вважається, що основою інтеграційних зв'язків є вся система продуктивних сил та виробничих відносин. В процесі розвитку, інтеграція перетворюється на один з потужних факторів інтенсифікації економічних зв'язків. Однією з ранніх форм інтеграції був розподіл праці, який проявляється через обмін результатами діяльності між учасниками ринку. Процеси, що ведуть до інтеграції можна схематично відобразити наступним чином: розвиток

продуктивних сил, міжнародний розподіл праці, інтернаціоналізація виробництва і капіталу, економічна інтеграція.

Дослідження теоретичних основ інтеграційних процесів в економіці має свої витoki з початку 30-х років ХХ сторіччя. Термін «інтеграція» в системі економічних відносин спочатку застосовувався для визначення форми інтернаціоналізації національних господарств на основі проведення узгодженої економічної політики.

Вперше термін «інтеграція» був використаний для визначення міжнародних економічних процесів. Одними з перших дослідників міжнародних процесів, які пізніше склали основу терміну «міжнародна інтеграція» були спеціалісти в галузях зовнішньої торгівлі та торговельної політики. Міжнародний поділ праці та міжнародна виробнича кооперація призвели до бурхливого розвитку регіональних та міжнародних інтеграційних блоків.

В своєму розвитку економічна інтеграція історично пройшла такі етапи: преференційні торговельні угоди; зона вільної торгівлі; митний союз; економічний і валютний союз; повна інтеграція.

Різноманітність визначень, представлених у науковій літературі, пояснюється різними підходами до розуміння сутності міжнародної економічної інтеграції й різним оцінками інтеграційного механізму.

У сучасній теорії міжнародної економічної інтеграції сформувалися основні напрямки (школи), такі як ранній неолібералізм, пізній неолібералізм, корпоративізм, структуралізм, неокейнсіанці, дирижізм та інші.

Класики економічної теорії (Сміт, Рікардо, Мілль) були прихильниками вільної торгівлі (фрітрейдерства). В основі їхнього підходу до зовнішньої торгівлі лежав класичний принцип вигоди країни від спеціалізації виробництва й обміну товарами на базі міжнародного поділу праці.

В класичній економічній теорії існують різні напрямки, які відрізняються,

насамперед, різними оцінками інтеграційного механізму.

Так, прихильники раннього неолібералізму (В. Репке, М. Аллэ) представляли повну інтеграцію як єдиний ринковий простір у масштабі декількох країн, де діють стихійні ринкові сили незалежно від політики держав і національних і міжнародних законодавчих актів.

Представники пізнього неолібералізму (Б. Баласса) велику увагу приділяли еволюції інтеграції, що базується на розвитку економічних і політичних процесів у різних країнах. У 1961 р. Баласса запропонував дуже широке визначення інтеграції «як процес та як стан речей». Інтеграція як процес означає заходи, покликані усунути дискримінацію між господарськими одиницями, які висуваються до різних держав, а інтеграція, розглянута в якості стану може бути представлена як відсутність різних форм дискримінації між національними господарствами [1].

Прихильники корпоративізму (С. Рольф, У. Росту) вважали, що інтеграцію міжнародної економіки здатні забезпечити не ринковий механізм і державне регулювання, а міжнародні корпорації, функціонування яких сприяє раціональному й збалансованому розвитку світогосподарських зв'язків.

Представниками структуралізму (Г. Мюрдаль) економічна інтеграція розглядалася як процес структурних перетворень в економіці країн із центрами розвитку інтеграції - великими фірмами й цілими галузями промисловості. Результатом цих перетворень, на їхню думку, стає якісно новий інтегрований простір з більш досконалим господарським механізмом.

Неокейнсіанці (Р.Купер) вважали, що для використання різноманітних вигід широкої міжнародної економічної взаємодії зі збереженням у той же час максимального для кожної країни ступеня свободи необхідне узгодження внутрішньої й зовнішньої політики сторін, що інтегруються, з метою досягнення оптимальної комбінації двох можливих варіантів розвитку економічної інтеграції: а) об'єднання держав з наступною втратою ними суверенітету та взаємним узгодженням економічної політики; б) інтеграція з максимальним збереженням національної автономії.

Теоретики дирижизму (Я. Тинберген, Р. Санвальд, І. Штолер), заперечуючи вирішальну роль в інтеграційних процесах ринкового механізму, вважали, що функціонування міжнародних інтегрованих структур можливо на основі розробки їх учасниками загальної економічної політики й погодженого соціального законодавства з метою створення оптимальної структури міжнародного господарства, що усуває штучні перешкоди та свідомо вводить бажані елементи координації й уніфікації. Тинберген, зокрема, запропонував класифікацію типів інтеграції, доповнивши її негативною інтеграцією, при якій усуваються всі перешкоди для вільного руху товарів і факторів виробництва; та позитивною інтеграцією, що зводиться до гармонізації правил та прийняття спільної політики, більш сумісною зі змішаною економікою[2].

3. Варналій розрізняє наступні теоретичні підходи до визначення процесу інтеграції: інституційний та «мережевий». Відповідно до інституційного підходу процес міжрегіональної інтеграції розуміється як поступова передача законодавчих та адміністративних повноважень від національної влади наднаціональним. Методологічні підстави цього підходу тяжіють до неоліберальної теорії, яка розглядає будь-який вплив держави як втручання в «природний» ринковий процес. «Мережевий» підхід розглядає соціально-економічний простір як систему пересічних транснаціональних макрорегіонів, що характеризуються співробітництвом між різними адміністративними областями включеними в цей макрорегіон, і конкуренцією з областями, що належать іншим макрорегіонам. Відповідно до цього підходу границі регіонів і країн не стільки розділяють окремі регіони і країни і створюють штучні перешкоди економічної і соціальної інтеграції, скільки перетворюються у своєрідні мости, що поєднують макрорегіони, у результаті процесу загальної інтернаціоналізації. Другий підхід, що базується на спробах синтезу неокейнсіанської і інституціональної теорій, а також науки про керування, ґрунтується на неминучості і принциповій необхідності активної ролі держави, державних і недержавних інститутів у регулюванні ринкових процесів [3].

Термін «інтеграція» використовується не тільки в економічному аспекті, а й в інших галузях науки й знань: біології, фізиці, хімії, в області політики, інформаційної, соціальної, культурної сферах тощо.

Інтеграція (*integration*- фр.) означає включення, залучення, вростання, в цілому трактується як поновлення, відновлення. Звідси можна зробити висновок, що інтеграція – це процес, що означає стан зв'язку окремих елементів системи в єдине ціле.

Проблематика, що цікавить нас, пов'язана з економічним аспектом вивчення інтеграційних процесів і лежить в межах економічної площини.

Наведемо типове визначення інтеграції, яке дається в багатьох підручниках по економіці й економічних словниках: інтеграція (від *integer* - цілий) – це «об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії, розвиток зв'язків між ними» [4].

І це також визначає інтеграцію як процес взаємного пристосування, розширення економічного й виробничого співробітництва, об'єднання національних господарств двох або декількох держав, форма інтернаціоналізації господарському життю. Ми поділяємо цю точку зору.

Інтеграція проявляється як у розширенні й поглибленні виробничо-технологічних зв'язків, спільному використанні ресурсів, об'єднанні капіталів, так й у створенні один одному сприятливих умов здійснення економічної діяльності, знятті взаємних бар'єрів.

В останні роки сутність і поняття інтеграції найчастіше стали розглядатися у вигляді взаємоприспосовування національних економік, - взаємодіючих у єдиному процесі відтворення в інтернаціональних масштабах. Ця категорія виражає відносини між державами, системами, працею й капіталом, із включенням у неї й продуктивних сил. Так, Ю. Осипов пише: *«Знамення часу – інтеграція, інтеграція загальна, аж ніяк не тільки міжнародна. Інтеграція капіталів, інтеграція виробництв, інтеграція – і з цим доводиться вважатися – капіталу й праці... Спробуй, проіснуй зараз поза інтеграцією хоч капіталіст, хоч робітник»* [5].

Соціально-економічну перспективу й сутність інтеграції Б. Фрумкін бачить у спільному використанні природно-ресурсного й економічного потенціалу сторін, що інтегруються, спрямованих на підвищення національного добробуту. Є. Авдокушин розділяє інтеграцію на «формальну економічну інтеграцію» і «реальну економічну інтеграцію», залежність двох форм від достатнього рівня інтернаціоналізації виробництва [6].

Підтримуючи думку вченого-економіста Є. Авдокушина щодо розподілу інтеграції на реальну й формальну, відзначимо, що для збагачення економічної теорії й посилення зв'язку останнього з господарською практикою вважаємо за доцільне розмежування інтеграції в «широкому» і «вузькому» розумінні. У «вузькому» розумінні інтеграція означає розвиток внутрішньогосподарських, міжгосподарських, міжрегіональних соціально-економічних зв'язків в межах окремої країни. Виходячи за рамки однієї сторони, інтеграція у «вузькому» змісті здобуває інтернаціональні ознаки й перетворюється в інтеграцію в "широкому" змісті. Природно, такий підхід до інтеграції має недоліки. Разом з тим, факторами інтеграції можуть служити національний менталітет, характер і спосіб життя населення, природно-кліматичні, демографічні, географічні та інші умови, а також рівень розвитку продуктивних сил.

М. Альошин визначає інтеграцію як організаційно-економічне злиття двох або більше елементів в єдине ціле, при якому з'являється нова якість. Воно знаходить своє відбиття в синергії інтегрованого капіталу. Синергія – зростання активності діяльності в результаті з'єднання, інтеграції, злиття окремих частин у єдину систему за рахунок так званого системного ефекту.

В. Рибалкін визначає інтеграцію як об'єктивний, усвідомлений процес, який є спрямованим на зближення, взаємоприспосовування й зрощування національних господарських систем, що володіють потенціалом саморегулювання й саморозвитку.

Інтеграція – це об'єднання економічних суб'єктів з метою оптимізації поточної діяльності, інвестування у виробництво, і, в остаточному підсумку, підвищення ефективності взаємодії інтегрованих суб'єктів.

М. Мендес стверджує, що «економічна інтеграція сприяє формуванню більш однорідних господарських відносин між державами, розширює можливості для вирівнювання рівнів їх економічного розвитку, оскільки в ході прискорення вільного руху всіх виробничих елементів відбувається взаємопроникнення економік держав-членів» [6].

Складність економічного феномена інтеграції господарюючих суб'єктів обумовлює необхідність застосування комплексного підходу, який передбачає її розгляд у статичному, динамічному (генетичному), категоріальному аспекту. В аспекті статичності, що припускає виділення буття (властивості) явища, інтеграція господарюючих суб'єктів представляє властивість соціально-економічної системи, стан цілісності, упорядкованого функціонування частин цілого. Вона пронизує всі сторони економічних відносин на всіх стадіях виробничого циклу й розглядається з погляду зміцнення зв'язків між суб'єктами як елементами системи, об'єднаннях їх у єдине ціле й виникнення структурної, функціональної форми організації

виробництва. Серед системних якостей інтеграції господарюючих суб'єктів можна виділити нелінійність розвитку, стійкість зв'язків, цілісність і структурність.

У наш час, як суб'єкти господарювання, так і дослідники прийшли до розуміння інтеграції як узагальнюючого процесу пошуку найбільш ефективної організаційно-функціональної й управлінської структури в умовах еволюції індустріального суспільства.

Таким чином, підсумовуючи вище зазначене, підкреслимо, що термін інтеграція може бути застосований як у загальному, так і у економічному розумінні. У загальному розумінні інтеграція трактується як процес, що означає стан зв'язку окремих елементів системи в єдине ціле та означає включення, залучення, вростання. В економіці інтеграція – це процес взаємного пристосування, розширення економічного й виробничого співробітництва, об'єднання національних господарств.

Література

1. Balassa B. The Theory of Economic Integration. / B. Balassa / - Homewood, 3.: Irwin, 1961.
2. Tinbergen J. International Economic Integration. / J. Tinbergen / - Olive Linen Publisher, 1965.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / під ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
4. Новый экономический словарь. – М.: Омега-Л, 2008. – 1088 с.
5. Осипов Ю.М. Современность и экономический социум. / Ю.М. Осипов / – М.: Международные отношения, 1990. – 548 с.
6. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. /Е.Ф. Авдокушин / – М., Юристь, 1999. – 688 с.
7. Jovanovic M. N . International Economic Integration: Critical Perspectives on the World Economy / Miroslav N . Jovanovic / - Routledge – 509 p.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Петруня Ю.Є., 18.05.2009

Надійшла до редакції:
30.03.2009